

**ФІЛОСОФСЬКІ ВИТОКИ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО
СПІЛКУВАННЯ: ДОБА ВІДРОДЖЕННЯ
PHILOSOPHICAL ORIGINS OF THE PROFESSIONAL
COMMUNICATION CULTURE: THE RENAISSANCE ERA**

У статті розкрито філософські витоки культури професійного спілкування. Зокрема, акцент зроблено на спадщині мислителів доби Відродження. Ідейний зміст культури Відродження склав принцип гуманізму, що встановив нове світобачення, де центром визнається людина, яка має високу мету й право на вільну самореалізацію, утвердження гідності і краси, розуму та волі, творчих сил. Засвідчено особливу увагу гуманістів до мистецтва слова, моду на гостру писемну полеміку, розквіт художнього мовлення. З'ясовано, що особливо активно розвивається публічна комунікація, урочисте красномовство, панегіричний стиль, похвала героям, ювілярам, можновладцям, що призводить до розробки норм та створення творів з риторики.

Також, у статті охарактеризовано передумови становлення і розвитку різних галузей професійного спілкування: торгового, дипломатичного, політичного, судового, військового, педагогічного. Окремо представлено жанр наукового спілкування, де риторика набуває особливого становища в системі освіти. Адже, тодішні вчені, досягнення мудрості від спілкування з іншими людьми у різних формах, таких як бесіда, філософський діалог, диспут, суперечка, дискусія, вважали рівноцінними до наукових способів набуття знань.

Доведено, що надзвичайно важливим для культури професійного спілкування доби Відродження стає декларування поваги до опонента, терпимості і доброзичливого ставлення до співрозмовника незалежно від його майнового та соціального статусу.

Ключові слова: Відродження, гуманізм, красномовство, культура професійного спілкування, полеміка, прийоми переконання, риторика, філософський діалог.

The philosophical origins of the professional communication culture are revealed in the article. In particular, the emphasis is on the heritage of the thinkers of the Renaissance. The ideological content of the Renaissance culture constituted the principle of humanism that established a new world outlook, where a human being is the center who has a high purpose and the right to the free self-realization, the affirmation of dignity and beauty, the mind and will and creative forces. It is proved that humanists paid the special attention to the art of the word, the fashion for the sharp written controversy, the flourishing of the artistic speech. It is found out that public communication, solemn eloquence, panegyric style, praise to heroes, anniversaries, magnates are developing especially active, which leads to the development of the norms and the creation of works on rhetoric.

The preconditions for the formation and development of various professional communication branches: trade, diplomatic, political, judicial, military, and pedagogical are also described in the article. The culture of military communication focuses on the ability of the commander to lead the army, judicial – to analyze the evidence and express one's own position in the case, and political – to remove the interstate and domestic tension. Apart, the genre of the scientific communication develops, and rhetoric acquires a special position in the education system. The scholars of that time consider the achievement of wisdom from communicating with other people in various forms, such as conversation, philosophical dialogue, dispute, argument, debate, to be equivalent to the scientific methods of knowledge acquiring. Particular attention was paid to the right choice of the linguistic means, the possession of the methods of enemy's persuasion, the tolerant proof of one's own position, the art of eloquence, which becomes lush, elegant and rich in various quotations, pathos and erudition.

It is proved that it becomes extremely important for the professional

communication culture of the Renaissance to declare the respect for the opponent, tolerance and a friendly attitude to the interlocutor, regardless of his property and social status.

Key words: Renaissance, humanism, eloquence, professional communication culture, controversy, persuasion techniques, rhetoric, philosophical dialogue.

Постановка проблеми. Спілкування відіграє провідну роль у становленні людини як особистості, у здійсненні її життєдіяльності, виступає як потреба в контактуванні з іншими людьми. Спілкування супроводжує практично всі види діяльності людини, забезпечуючи планування, здійснення та контроль за фізичною і розумовою працею, навчанням, дозволяям тощо.

Розвиток України як європейської держави свідчить, що позитивна результативність процесів соціальних перетворень пов'язана з уміннями й навичками людей реалізовувати свою ділову активність на засадах гуманізму, співпраці, взаєморозуміння, на пріоритеті моральних цінностей. Така комунікативна взаємодія не регулюється інституціалізованими структурами, а транслюється в суспільнозначущому спілкуванні завдяки основним компонентам духовно-практичного освоєння дійсності. Тому, формування культури професійного спілкування вимагає досліджень у сфері ділових відносин через звернення до історії розвитку спілкування у філософії, вивчення ставлення мислителів до культури спілкування та особливостей професійних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку проблеми спілкування характеризується комплексними дослідженнями різних галузей: філософії (В. Андрущенко, О. Донченко, А. Єрмоленко, М. Попович, Г. Хаєт), психології (Г. Андреєва, А. Бодальов, А. Петровський, Л. Орбан-Лембрик), психолінгвістики (школа О. Леонтєва), соціальної педагогіки та соціальної роботи (М. Галагузова, І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, Г. Лактіонова, Т. Семігіна), педагогічної психології (школа С. Кондратьєвої,

Т. Яценко), педагогіки (Ю. Бабанський, І. Бех, В. Давидов, Г. Щукіна, М. Євтух, А. Мудрик, С. Амеліна та ін.).

У межах етики як практичної філософії питання міжособистісних взаємин, комунікації, моральних аспектів людської поведінки займають важливе місце (В. Малахов, В. Панченко, В. Сафьянов, Г. Чайка, Т. Чмут та ін.). Так, В. Малахов вважає, що у спілкуванні моральна проблематика набуває довершеної форми, повною мірою реалізує свій духовний і гуманістичний потенціал [Малахов, 2001: с. 307].

Значний вклад в аналіз сутності професійного спілкування також вносять дослідники: Н. Ботвіна, М. Дороніна, Г. Осовська, О. Проценко, Л. Ситніченко, Ф. Хміль. Вони розкривають багатогранний характер даного явища, розглядають його як самостійний механізм культурного й етичного сприйняття дійсності. Поняттям «професійне педагогічне спілкування» оперують І. Зязюн, А. Крамущенко, І. Кривоніс, О. Самещенко, В. Семиченко, Н. Тарасевич, розглядаючи його в контексті педагогічної майстерності та передачі інформації.

Дослідження Н. Березіної, Л. Березницької, М. Васильєвої, О. Вєтохова, Н. Волкової, В. Грехнєва, В. Кан-Каліка, І. Комарової, В. Морозова, А. Мудрика, С. Мусатова, С. Ольховецького, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Петровської, В. Полторацької, С. Рябушко, Г. Сагач, Л. Успенського, Є. Цуканової, Л. Шепеленко та ін. спрямовані на комунікативну взаємодію, психологічні аспекти комунікації та умови формування культури професійного спілкування.

Однак доводиться констатувати, що підходи до інтерпретації спілкування еволюціонують у колі історико-філософських учень. Тому вивчення філософських витоків культури професійного спілкування допоможе сучасним дослідникам глибше зрозуміти особливості фахової підготовки, побачити її зв'язок з моральними і професійними якостями майбутнього спеціаліста.

Мета статті – проаналізувати та узагальнити філософські витоки культури професійного спілкування у гуманістичній творчості мислителів епохи Відродження.

Виклад основного матеріалу. Відродження – це могутній культурний рух, що прийшов на зміну середньовічній ідеології. Європейське Відродження, або Ренесанс розпочалося в Італії у XIV ст., а звідти перейшло до Франції та в інші країни Західної та Центральної Європи. Нова епоха принесла значні зміни в економічне, політичне, культурне життя, та охарактеризувалася високим підйомом у науці, літературі, мистецтві. Для осмислення тогочасної проблеми «Людини – Світ – Бог» ренесансні митці звертаються до античної культури як до скарбниці історичного досвіду людства. Але спадщина давніх мислителів розглядалась ними не як взірєць для наслідування, а як джерело ідеї культурного розвитку, на яке можна базуватись, створюючи власний світогляд та власну культуру.

Ідейний зміст культури Відродження склав принцип гуманізму, що утвердив нове світобачення та відобразився в наукових, літературних, художніх, філософських творах. Гуманізм неабияк вплинув на суспільні процеси: зумовив першу наукову революцію, коли провідним став принцип генерування наукового знання – доведення через експеримент; у мистецтві було створено новий ідеал – довершене тіло та неповторне обличчя людини; у політиці наголошувалося на суверенності держави на противагу універсальній спільноті християнського світу [Старинець, 2008]. Гуманізм постав як система світоглядних орієнтацій, де центром визнається людина, що має високу мету й право на вільну самореалізацію, утвердження гідності і краси, розуму та волі, творчих сил.

Нова епоха надала справжньої цінності земному, а не потойбічному буттю людини, протиставляючи релігійному містицизму пантеїстичний та деїстичний погляди на світ. Так, Марсіліо Фічіно італійський філософ-гуманіст, представник флорентійського платонізму, обґрунтовуючи небесне походження людяності, виходить з поняття людини як «родової ідеї»,

поєднуючи при цьому людську та Божественну природи через любов, коли «людина возвеличується над людською природою та перетворюється в Бога» [Фичино, 1981: с. 323]. Але епоха Відродження, відродивши античність, водночас успадкувала, хоча й у зовсім іншій формі, елементи середньовічного уявлення про людину, коли, не заперечуючи відмінність між душою і тілом, філософи відкидали їх протиставлення. «Поставивши людину у центрі світу, – писав Піко делла Мірандола, – Бог зробив її ні небесною, ні земною, ні смертною, ні безсмертною, надавши лише можливість, як вільному і славному майстру, сформувати себе в бажаному образі» [Мірандола, 1991: с. 221]. Тобто, нове гуманістичне мислення вбачало центром не просто людину, а лише ту, що, опанувавши всі галузі мистецтва й мислення, стала незалежною від будь-якого зовнішнього авторитету для формування своїх знань та вподобань. І така людина вважалася довершеною (*Homo universale*) [Дейвіс, 2018: с. 488].

Гуманізм періоду Відродження привів до великого розквіту професійного спілкування, особливо у формі диспуту й дискусії. Італієць Марсіліо Фічіно, як засновник та керівник флорентійської Платонівської академії, влаштовував театралізовані філософські бесіди, учасниками яких були філософи, поети, художники. Головними дійовими особами обговорення проблем вчення Платона, Сократа, Прокла, Порфирія та інших античних філософів, були два учасники, що представляли різні погляди на світ і різне розуміння проблеми. Тому вміння ведення полемічних бесід, толерантне доведення власної позиції при цьому було надзвичайно важливим. Взірцем культури викладу думки у формі античного діалогу для тогочасної людини слугувала сповідь Франческо Петрарки «Таємниця» [Петрарка, 2014]. У мислителя діалог не передбачає іншого слухача, крім істини, та іншого читача, окрім самого автора, адже слово тісно пов'язане з духом, що породжує його. Серед праць з культури педагогічного спілкування слід відмітити підручник «Риторика» («*Elementa rhorices*») німецького філолога Філіпа Меланхтона, де автор наголошує на критеріях ясності, системності та

витонченості викладу теми вчителями. Він радить у промовах втілювати три основні речі: створювати провідний задум промови (*praecipua intentio*), основну тенденцію (*summa consilii*), основну мету (*scopus orationis*) [*Melanchthon, 1559: с. 81*]. У риторичній теорії Меланхтон поєднує правила світського й духовного красномовства та великого значення надає як вивченню латини, аби витончено володіти нею в усному й писемному мовленні, так і грецькій мові, для читання оригінальних релігійних текстів.

Загалом, в епоху Відродження почали виразно окреслюватися національні мовні ознаки красномовства. Це призвело до активного розвитку публічної комунікація, до створення творів, які акумулювали риторичний досвід Європи у розроблені норм художнього мовлення і які ставали нормами й для розмовної мови вищих дворянських станів. До них можна віднести «Мистецтво поетичне» Ніколо Буало, «Мистецтво англійської поезії» Джорджа Путтенхема, «Сад красномовства» Генрі Пічема, «Джерела французького красномовства» Шабанеля, «Красномовство для навчання дами вищого світу» Левена де Тамплері, «Риторичний коментар, або Настанова ораторам» Герхарда Фосса.

Гуманісти наполягали, що про світські матерії потрібно говорили як про щось не менш важливе, аніж духовні явища. Особливо культивується епідектичне (урочисте) красномовство, панегіричний стиль, похвала героям, ювілярам, можновладцям тощо. Світська промова, сповнена штучного пафосу, декоративно прикрашена різноманітними фігурами, цитатами, супроводжує ювілеї, банкети, церемонії. При цьому акцент робиться на мистецтві спілкування. Так, італійський мислитель Джованні Понтано, вивчаючи особливості спілкування, вважав, що найкориснішими манерами є люб'язність, щедрість, доброзичливість [*Таранов, 2005, Т.1: с. 604*]. Доповнив поданий список правилами, як поводити себе у спілкуванні з іншими людьми, іспанський філософ Бальтасар Грасіан у праці «Кишеньковий оракул, або наука розсудливості», адже «жодне з занять людських не вимагає більшої розсудливості, хоча в житті немає нічого звичайнішого, – тут можна і все

втратити, і все виграти» [Грасіан, 1994: с. 5]. Він наголошував, що потрібно шукати і знаходити підхід до співрозмовника, більше слухати, бути терпимим, обмежувати себе під час спілкування, вміти відмовляти, не бути занадто категоричним і непримиримим. «Заперечувати, звичайно, можна, – повчає філософ, – особливо коли дотепно, але упертість завжди нерозумна. Вічні суперечники перетворюють приємну бесіду в сутичку, вони більше вороги своїм близьким, аніж тим, хто з ними не спілкується», а «розсудливість у бесіді важливіша ніж красномовство» [Грасіан, 1994: с. 5].

Естетичний аспект культури професійного спілкування підкреслював французький мислитель Франсуа де Ларошфуко. Він зазначав, що до найвищих задоволень належить бесіда з достойними людьми. При цьому філософ схилявся до думки про економію мовленнєвих засобів, не переобтяжену зайвими словами, вважаючи, що істинне красномовство полягає у вмінні сказати «все, що потрібно, і не більше, ніж потрібно», [Таранов, 2005, Т.2: с. 120]. Про вміння мовчати, що інколи відіграє у професійному спілкуванні, не просто велику, а навіть вирішальну роль, говорить й письменник Жан де Лабрюйєр. «Чим менше людина говорить, тим більше вона виграє», – наголошує він [Таранов, 2005, Т.2: с. 211].

Епоха Відродження характеризувалася й великими змінами в суспільно-політичній сфері, пов'язаними з торгово-економічними інтересами західноєвропейських країн, зростанням ролі армії в суспільстві, організацією подорожей та експедицій, реформаторським рухом та новими методами в науці. У цей час засновуються торгові та дипломатичні представництва, релігійні місії, створюються нові навчальні заклади, робляться наукові відкриття в галузі географії. Все це сприяло активному розширенню комунікативної функції спілкування, що починає диференціюватися на численні різновиди, відповідно до діяльності людей. Так, активно розвивається торгове, дипломатичне, політичне, судове, військове красномовство. Культура військового спілкування зосереджує увагу на вмінні полководця повести за собою військо, судового – аналізувати докази та

висловлювати власну позицію у справі, а політичного – зняти міждержавне та внутрішньодержавне напруження.

Окремо розвивається жанр наукового спілкування, що здійснює вагомий вплив навіть на церковну проповідь, наповнюючи її філософським мирським змістом. Академічна наука виразно секуляризується, а риторика набуває особливого становища в системі освіти. Тодішні вчені, досягнення мудрості від спілкування з іншими людьми, вважали рівноцінним до наукових способів набуття знань. Видатні дослідники зверталися у своїх працях до професійної бесіди як до форми створення наукових трактатів та філософських творів. Бесіда надавала можливість краще розглянути наукову проблему з різних позицій, проаналізувати різні сторони досліджуваного предмета чи явища, уникаючи таким чином спрощення, односторонності та інших помилок. Так, вчений Галілео Галілей використовує діалогічну форму у творах «Бесіди і математичні доведення, що стосуються двох нових галузей науки», «Діалог про дві системи світу», де пропонує аргументи як на користь Птолемеєвої, так і на користь Копернікової системи [Таранов, 2005, Т.2: с. 48-49]. Томас Гоббс вів полеміку з Рене Декартом з приводу його «Роздумів про першу філософію», яка у вигляді діалогу була опублікована Декартом. Нікколо Маккіавеллі у праці «Діалоги про військове мистецтво» допускав існування різних точок зору на професійні питання та відстоював у спілкуванні лаконізм і стислість. Поль-Анрі Гольбах навіть вибрав своїм девізом слова «Переконати, щоб перемогти!», адже кожен починає дискусію, виходячи з того, що він має рацію, а інші помиляються. Такий прийом надавав можливість знайти найпереконливіші аргументи, що будуть зрозумілими навіть людині, яка не володіє потрібними професійними знаннями [Кунцман, 2002].

Висновки. Філософська думка епохи Відродження звільнилася від догматів церкви та повернулася до античного розуміння цінності людини, природного права та самореалізуючої поведінки. Мислителі у своїх уявленнях віддавали перевагу безкінечності Всесвіту поєднаної з

безмежністю людських можливостей, гуманістичній парадигмі освіти з домінуванням духовно-моральних цінностей, шляхам уподібнення людини до Бога не тільки через самозаглиблення, смиренність, а й через свою поведінку. Тому, актуальною стає проблема успішного вирішення професійних питань, шляхом співробітництва у різних сферах діяльності та майстерності у спілкуванні.

Ренесансні філософи зробили суттєвий внесок до розвитку культури професійного спілкування, збагативши його розвиненим аргументаційним апаратом. Особлива увага приділялася правильному вибору мовних засобів, володінню прийомами переконання супротивника, толерантному доведенню власної позиції, мистецтву красномовства, яке стає пишним, витонченим, насиченим різноманітними цитатами, пафосом та ерудицією. Публічна комунікація все частіше переважає над традиційними стилістичними установками середньовічного проповідництва, супроводжує ювілеї, банкети, церемонії. Разом з тим активно розвивається культура торгового, політичного, судового, військового, наукового спілкування. Мислителі вважали спілкування у різних формах, таких як бесіда, філософський діалог, диспут, суперечка, дискусія, однією з найкращих форм як доступного викладення думки, так і отримання знань. При цьому надзвичайно важливим для культури професійного спілкування стає декларування поваги до опонента, терпимості і доброзичливого ставлення до співрозмовника незалежно від його майнового та соціального статусу.

ЛІТЕРАТУРА

- Грасіан, 2001* – Грасіан Бальтасар. Кишеньковий оракул, або наука розсудливості, де зібрані афоризми, взяті з творів Лоренсо Грасіана [Електронний ресурс] / Бальтасар Грасіан. – К. : Видавничий дім «KM Akademia», 2001 – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/Література/Бальтасар-Грасіан/41111-1>
- Дейвіс, 2018* – Дейвіс Норман. Європа: Історія / Норман Дейвіс; [пер. з англ.

- П. Таращука, О. Коваленко]. – Київ : Основи, 2018.– 1464 с.
- Кунцман, 2002* – Кунцман П. Философия: dtv-Atlas / Кунцман П., Буркард Ф.-П., Видман Ф.; [науч. ред. пер. В. В. Миронова]. – М. : Рыбари, 2002. – 268 с.
- Малахов, 2001* – Малахов В. А. Етика : курс лекцій / В. А. Малахов. – [3-тє вид]. – К. : Либідь, 2001. – 384 с.
- Мирондола, 1991* – Мирондола Пико делла. Речь о достоинстве человека / Пико делла Мирондола // Человек: Мыслители прошлого о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения. – М. : Политиздат, 1991. – С. 220-238.
- Петрарка, 2014* – Петрарка Франческо. Таємниця мого зцілення, або Книга бесід про байдужість до мирського (Сповідь) / Франческо Петрарка; [перекл. В.Чайковський]. – Харків, 2014. – 180 с.
- Старинець, 2008* – Старинець О. Гуманістичні витoki соціалістичної ідеї / О.Старинець // Віче. – 2008. – № 11. – С. 30-34.
- Таранов, 2005, Т.1* – Таранов П.С. 120 філософів: Життя. Судьба. Учення. Мисли: Универсальный аналитический справочник по истории философии. В 2т. Т.1. / П.С. Таранов. – Симферополь : Реноме, 2005. – 704 с.
- Таранов, 2005, Т.2* – Таранов П.С. 120 філософів: Життя. Судьба. Учення. Мисли: Универсальный аналитический справочник по истории философии. В 2т. Т.2. / П.С. Таранов. – Симферополь : Реноме, 2005. – 704 с.
- Фичино, 1981* – Фичино М. Коментарий на «Пир» Платона / М. Фичино // Эстетика Ренессанса: Антология. В 2-х т. Т.1. – М. : Искусство, 1981. – 495 с.
- Melanchthon, 1559* – Melanchthon Ph. Elementorum rhetorices libri duo. Recens recogniti / Ph. Melanchthon. – Wittenberg : excudebat Johann I Krafft, 1559. – 217 p.

REFERENCES

- Hrasian, 2001* – Hrasian Baltasar. Kyshenkovi orakul, abo nauka rozsudlyvosti, de zibrani aforyzmy, vziati z tvoriv Lorenzo Hrasiana [Elektronnyi resurs] / Baltasar Hrasian. – K. : Vydavnychiy dim «KM Akademia», 2001 – Retrieved from: <http://www.ukrcenter.com/Literatura/Baltasar-Hrasian/41111-1>
- Deivis, 2018* – Deivis Norman. Yevropa: Istoriia / Norman Deivis; [per. z anhl. P.Tarashchuka, O. Kovalenko]. – Kyiv : Osnovy, 2018.– 1464 s.
- Kuntsman, 2002* – Kuntsman P. Filosofiia: dtv-Atlas / Kuntsman P., Burkard F.-P., Vidman F.; [nauch. red. per. V. V. Mironova]. – M. : Rybari, 2002. – 268 s.
- Malakhov, 2001* – Malakhov V. A. Etyka : kurs lektsii / V. A. Malakhov. – [3rd ed.]. – K. : Lybid, 2001. – 384 s.
- Mirondola, 1991* – Mirondola Piko della. Rech o dostoinstve cheloveka / Piko della Mirondola // Chelovek: Mysliteli proshlogo o ego zhizni, smerti i bessmertii. Drevniy mir – epokha Prosveshcheniya. – M. : Politizdat, 1991. – S. 220-238.
- Petrarka, 2014* – Petrarka Franchesko. Taiemnytsia moho ztsilennia, abo Knyha besid pro baiduzhist do myrskoho (Spovid) / Franchesko Petrarka; [V.Chaikovskyi, Trans]. – Kharkiv, 2014. – 180 s.
- Starynets, 2008* – Starynets O. Humanistychni vytoky sotsialistychnoi idei / O.Starynets // Viche. – 2008. – № 11. – S. 30-34.
- Taranov, 2005, T.1* – Taranov P.S. 120 filosofov: Zhizn'. Sud'ba. Uchenie. Mysli: Universal'nyy analiticheskiy spravochnik po istorii filosofii. V 2t. T.1. / P.S. Taranov. – Simferopol' : Renome, 2005. – 704 s.
- Taranov, 2005, T.2* – Taranov P.S. 120 filosofov: Zhizn'. Sud'ba. Uchenie. Mysli: Universal'nyy analiticheskiy spravochnik po istorii filosofii. V 2t. T.2. / P.S. Taranov. – Simferopol' : Renome, 2005. – 704 s.
- Fichino, 1981* – Fichino M. Kommentariy na «Pir» Platona / M. Fichino // Estetika Rennsansa: Antologiya. V 2-kh t. T.1. – M. : Iskusstvo, 1981. – 495 s.
- Melanchthon, 1559* – Melanchthon Ph. Elementorum rhetorices libri duo. Recens recogniti / Ph. Melanchthon. – Wittenberg : excudebat Johann I Krafft, 1559. – 217 p.